

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ТЕХНИКА УНИВЕРСИТЕТИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК: 061.5 (575.1):338.242

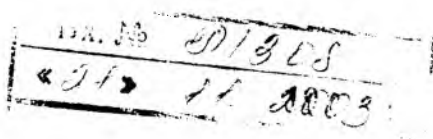
ЖУМАНАЗАРОВ ҚОДИРЖОН САЛЯЕВИЧ

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ШАРОИТИГА
САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИ МОСЛАШУВИ
(«Ўзқишлоқхўжмтш-холдинг» ХК мисолида)

Мутахассислик: 08.00.04 - «Микроиқтисодиёт»

Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини
олиш учун ёзилган диссертация

АВТОРЕФЕРАТИ

ТОШКЕНТ – 2003

658(043,3)

ЖС 87

Илмий иш Тошкент давлат техника университетида бажарилган

Илмий раҳбар: иқтисод фанлари доктори,
профессор А.М.Қодиров

Расмий оппонентлар: иқтисод фанлари доктори,
профессор Д.Р.Саид-Джалолов
иқтисод фанлари номзоди,
доцент И.А.Содиқова

Етакчи ташкилот: Ўзбекистон Республикаси Давлат Муж
Қўмитаси қошидаги Бозор ислохотларини
чуқурлаштириш институти

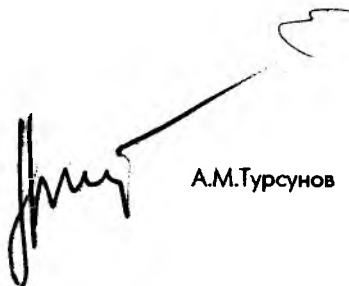
Диссертация иши ҳимояси 2003 йил «9» декабр кўни соат 14⁰⁰ да
Тошкент давлат техника университети ҳузуридаги иқтисод фанлари номзоди
илмий даражаси ҳимояси бўйича К.067.07.06-рақамли Ихтисослашган кенгаш
мажлисида ўтказилади.

Манзил: 700095, Тошкент шаҳри, Университет кўчаси, 2. Асосий бино
ТошДТУ.

Диссертация иши билан Тошкент давлат техника университетининг
кутубхонасида танишиш мумкин.

Автореферат 2003 йил 7 ноябр тарқатилди.

Ихтисослашган илмий кенгаш котиби,
иқтисод фанлари номзоди, доцент

A.M.Турсунов

ИШНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ.

Диссертация тадқиқот мавзусининг долзарблиги иқтисодийётнинг умумий ислохоти доирасида саноатни реструктуризация қилиш жараёни қонуниятларини таҳлил қилиш зарурати билан белгиланади. Бу жараённинг энг муҳим унсурларидан бири саноат ишлаб чиқаришини ташкилий қайта қуриш ва йирик, ўрта, кичик корхоналар нисбатининг оқилона муносиблигини юзага келтиришдир. Мазкур муаммони ҳал этишда йирик ташкилий-иқтисодий тузилмаларни, шу жумладан корпоратив гуруҳларини тузишнинг ҳориждаги ва ватанимиздаги тажрибаси асос бўлиб хизмат қилади.

Корпоратив тузилмаларнинг шакллантирилиши замонавий иқтисодиёт ривожланишининг энг муҳим тамойилларидан биридир. Айнан ана шу молия-саноат гуруҳлари концернлар, холдинглар, консорциумлар билан бир қаторда иқтисодий ривожланган мамлакатларнинг ва умуман жаҳон ҳўжалигининг ўзига хос таянчларини ташкил этади, улар атрофида тўпланган ўрта ва кичик корхоналар билан тўлдирилган ҳолда саноатнинг тузилма ҳосил қилувчи асоси бўлиб хизмат қилади. Йирик ташкилий-иқтисодий тузилмалар ишлаб чиқаришни макроиқтисодий бошқариш имкониятларини кенгайтиради, иқтисодий ва халқаро ҳамкорликнинг барқарорлигини таъминлайди, иқтисодиётни ислоҳ қилиш жараёнида ижроия ҳокимиятнинг стратегик йўлини амалга оширишда табиий шерик сифатида фаолият кўрсатади.

Корпоратив гуруҳлар саноат корхоналари, тижорат, савдо, молия ва бошқа муассасалар интеграциясининг шакли сифатида ўз хусусий капитални тўплаш ва ташқи капитални жалб қилиш, узоқ муддатли ва кенг микёсдаги инвестиция лойиҳалари ва дастурларини амалга ошириш учун энг қулай имкониятларга эгадир.

Мазкур диссертация республикамизда олиб борилаётган институционал ислохотларни чуқурлаштириш ва турли ташкилий ҳуқуқий шакллар доирасида ривожланиб келаётган корпоратив гуруҳлар фаолиятининг самарадорлигини ошириш муаммоларига бағишланган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Корпоратив гуруҳларни ривожлантиришнинг назарий муаммоларини ўрганишда П.Друкер, М.Портер, Р.Гильфердинг, Ю.Винслав, Х.Онда, М.Чжун каби қатор олимларнинг асарлари салмоқли мавқега эга.

Республикамизда М.Шарифхўжаев, В.Чжен, М.Турсунходжаев, М.Икрамов, Т.Бедринцева, Р.Досумов, А.Улмасов, Е.Абдуллаев, А.Исаджанов, Ф.Мақсудов, Г.Саидова, Д.Саид-Джалолов, Л.Соколова, Э.Трушин каби олимларимиз иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва уларни амалга оширишнинг назарий-ўслубий томонларини ёритишда салмоқли ишларни амалга оширганлар. Институционал ислохотларнинг назарий ва амалий муаммоларини ёритишда, шу жумладан корпоратив гуруҳларнинг ривожланиши ва уларни бошқариш масалаларини Ш.Ғофуров, И.Бутиков, Б.Беркинов, Р.Яушев, Б.Оганьянц, А.Расулов, Ш.Зайнутдинов тадқиқотларида ўз аксини топган

Шу билан биргаликда корпоратив гуруҳларининг фаолиятини ўрганиш ва уларнинг ташқи ва ички бозорда рақобатбардошлигини ошириш янги институционал тузилмалар орқали ривожлантириш масаласи хар тарофлама илк маротаба ўрганилмоқда.

Тадқиқот мақсади. Корпоратив гуруҳлар доирасидаги интеграцион жараёнларни янги институционал тузилмаларини шакллантириш орқали мувофиқлаштириш ва самарадорлигини ошириш юзасидан илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот олдига қўйилган вазифалар:

- корпоратив гуруҳларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг жаҳон тажрибасини таҳлил қилиш;
- интеграция жараёнларининг ривожланишида корпоратив гуруҳларнинг шаклланишининг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш;
- хўжалик юритувчи субъектларнинг бирлашувининг конкрет усуллари ва шаклларини тадқиқ этиш;
- молия-саноат гуруҳларнинг шаклланишида интеграция жараёни иштирокчиларининг мақсадлари, бирлашув усуллари, минтақавий ва тармоқ мансубликлари билан боғлиқ фарқларни белгилаш;
- корпоратив гуруҳларни ташкил этиш ва фаолият кўрсатишининг самарадорлигини оширишнинг йўллари ва асосий йўналишларини аниқлаш.

Тадқиқотнинг предмети бўлиб корпоратив гуруҳларининг шакллантириши ва фаолият кўрсатиш жараёни, уларнинг ривожланиш тамойиллари ҳисобланади.

Тадқиқот объекти сифатида республика ҳудудида тузилган ва фаолият кўрсатаётган холдингларнинг фаолияти олинган («Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» ХК мисолида).

Тадқиқотнинг услубий ва назарий асоси бўлиб, маҳаллий ва хорижий мутахассисларнинг институционал ислохотларни амалга ошириш ва корпоратив бошқарувнинг назарий-услубий асосларига бағишланган илмий ишлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг иқтисодий ислохотлар стратегияси ва йўналишлари ҳақидаги асарлари, Олий Мажлис ва Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган ҳуқуқий норматив ҳужжатлар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг статистик базасини Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги ва Давлат мулк қўмитаси, илмий-текшириш институтлари тадқиқотлари, «Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» ХК ва бошқа ташкилотларнинг маълумотлари ташкил қилган.

Тадқиқот жараёнида функционал-тузилмавий ва киёслаш таҳлиллари, динамик қаторлар, монографик тадқиқотлар ва эксперт хулосаларини умумлаштириш услублари қўлланилди.

Ишнинг илмий янгилиги куйидагилардан иборат:

- корпоратив гуруҳларни бошқаришга методологик ёндашув ишлаб чиқилди ва молия-саноат гуруҳининг интеграл таърифи баён қилинди.
- интеграция жараёнларининг авж олиши ҳамда саноат ва банк капиталининг бирлашувига хос хусусиятлар аниқланди;

- чет эл тажрибасини ўрганиш асосида корпоратив гуруҳларнинг ташкил этилиши ва ривожланишининг асосий тамойиллари ажратиб кўрсатилди;
- молия-саноат гуруҳи тузилмасида молиявий блокнинг ажратилиши асослари ва унинг ташкил этувчилари таҳлил қилинди;
- корпоратив гуруҳ катнашчилари ўртасида молиявий оқимларни мақбуллаштириш имконини берувчи ташкилий-иқтисодий схемаси тақлиф этилди;
- холдинг гуруҳларининг ташкил этилиши ва фаолият кўрсатишининг самарадорлигини комплекс баҳолаш тизимини яратиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилди;
- холдинг гуруҳи иштирокчиларининг активларини бирлаштириш бўйича тақлифлар ишлаб чиқилди.

Диссертациянинг амалий аҳамияти шундан иборатки, ўтказилган тадқиқотлар натижалари фаолият кўрсатаётган гуруҳлар таркибига кирувчи марказий компаниялар, асосий жамиятлар, корхоналар ва банкларнинг раҳбарияти учун фойдали бўлиши мумкин. Шу билан боғлиқ равишда мазкур диссертация тадқиқоти тармоқ, минтақа, ҳужалик юртишининг айрим субъектларининг менежмент фаолиятининг асосий принципларини ишлаб чиқишда услубий аҳамиятга моликдир, ҳамда бакалавр ва магистрларни тайёрлаш бўйича ўқув жараёнида қўлланилиши мумкин.

Тадқиқотнинг синовдан ўтказилиши ва натижалари. Диссертация натижалари ЎзР Фан ва технологиялар марказининг Давлат илмий-техник дастурлари доирасидаги 1.6. «Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва эркинлаштиришнинг илмий асосларини ишлаб чиқиш» мавзусида қўлланилган (маълумотнома №15-6/272, 23.12.2002 й.).

Диссертация ишининг асосий натижалари Халқаро ва Республика доирасидаги илмий-амалий конференцияларда (Тошкент Архитектура-қурилиш институти, Тошкент 1996 й., Санкт-Петербург Техника Университети, Санкт-Петербург 2002 й., Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти, Қарши 2003 й.) муҳокама қилинган.

Диссертация иши Тошкент давлат техника университетининг К.067.07.06. рақамли Ихтисослашган кенгаш қошидаги семинарида (№2, 12 июнь 2003 й.), Тошкент Молия Институтида (№15, 25 июнь 2003 й.) муҳокамадан ўтган ва ижобий хулосалар берилган.

Чоп этилган мақолалар. Илмий тадқиқот юзасидан 12 та илмий иш, шу жумладан 4 та мақола журналларда нашр қилинган.

Диссертациянинг таркиби. Кириш қисми, учта боб, хулоса ва тақлифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатида иборат.

Кириш қисмида ўрганилаётган мавзунинг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, илмий ишнинг мақсади ва вазифалари, ишнинг илмий янгиликлари ва амалий аҳамияти ёритилган.

Биринчи боб - «Корпоратив гуруҳларни ташкил этиш ва ривожлантириш бўйича жаҳон тажрибаси»да корпоратив гуруҳларнинг иқтисодий моҳияти, шаклланиш хусусиятлари, бозор иқтисодиётида молия-саноат гуруҳларининг ролли, корпоратив гуруҳлар фаолиятини ўрганишда ривожланган мамлакатлар тажрибалари очиб берилган.

Иккинчи боб - «Иқтисодийнинг ўтиш даврида корпоратив гуруҳларнинг шаклланиши» бобида Ўзбекистонда корпоратив гуруҳлар пайдо бўлишининг иқтисодий шарт-шароитлари, молия-саноат гуруҳларининг ривожланиш тамойиллари ва уларнинг ташкил топишининг асосий схемалари кўрсатилган.

Учинчи боб - «Молия-саноат гуруҳларини ривожлантириш ва фаолият кўрсатиш механизмини шакллантириш» бобида молия-саноат гуруҳларининг тузилмавий асоси, гуруҳ иштирокчиларининг молиявий ҳамкорлиги, холдинг гуруҳларини ташкил этишни такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш омиллари кўрсатилган.

Хулоса ва тақлифлар қисмида илмий тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда корпоратив гуруҳларини ривожлантириш бўйича тақлиф ва тавсиялар берилган.

Диссертация ишининг асосий мазмуни.

1. Мамлакатимиздаги ҳозирги илмий адабиётларда корпоратив гуруҳларнинг фаолиятининг бутун моҳиятини комплекс акс эттира оладиган таърифлари амалда етарли даражада мавжуд эмас. Бу ҳол шу билан боғлиқки бизнинг иқтисодийимизда корпоратив гуруҳларнинг мавжудлиги ўзи анча янги ҳодиса. Аънанавий совет сиёсий иқтисод фани бу тузилмаларга фақат капиталистик ишлаб чиқариш ўсулига хос ҳодисалар сифатида қараган. Бугунги кунда ватанимиз тадқиқотчилари олдида фундаментал таҳлилдэн ҳам кўра, махсус амалий таҳлилдэн иборат мураккаб вазифа турибди. Шунга кўра корпоратив гуруҳларига берилган кўплаб таърифлар ушбу кўп қиррали ҳодисанинг айрим олинган жиҳатларидан бирига асосланади.

Корпоратив гуруҳларнинг асосини ташкил қилувчи молия-саноат гуруҳи (МСП) асосий ёки шўба жамиятлари сифатида фаолият кўрсатувчи, янги иш ўринлари яратиш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, товар ва хизмат кўрсатиш бозорларини кенгайтириш, рақобатбардошликни оширишга йўналтирилган инвестицион ва бошқа лойиҳа ҳамда дастурларни амалга ошириш учун технологик ва иқтисодий интеграция мақсадида ўз моддий ва номоддий активларини (қатнашув тизими) молия-саноат гуруҳлари тузиш ҳақидаги шартнома асосида тўла ёки қисман бирлаштирган юридик шахслар йиғиндисиدير.

Синергизм самараси, яъни бирлашиш натижасида олинган иқтисодий самара ёки қиймат олоҳида қисмларнинг иқтисодий самаралари ёки қийматлари йиғиндисидадан ортиқ бўлиши МСПнинг ташкил топишда ҳаракатга келтирувчи кучлардан бири бўлиб хизмат қилади. Капиталнинг бир мақсадга йўналтирилган консолидацияси асосида тузилган бирлашмалар ҳақида сўз кетгандагина синергизм самараси ҳақида гапириш мумкин. Бунга эса акцияларнинг назорат пакетларини, корхоналарнинг қарз мажбуриятларини сотиб олиш йўли билан, тўлиқ қўшилиб кетиш натижасида, корхонани бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини берувчи узоқ муддатли кредитлар орқали ҳамда бирлашма ўз маблағларини ишонч ва фойда келтирадиган тарзда сарфлашни мақсад қилиб қўйган бошқа ҳолларда эришиш мумкин.

Жаҳон статистикаси инновацияларнинг иқтисодий ривожланишдаги ўрни тўхтовсиз ортиб бораётганлигини, айти пайтда улар қимматлашаётганини кўрсатмоқда. Ҳозирги замон инновациялари илмий-техник ишланмаларнинг пайдо бўлиш доирасига кўра ҳам, уларни амалга ошириш (тадбиқ этиш)га кўра ҳам фанлараро (кластер) табиатга эгадир. Бундай шароитларда янгиликларга тез мослашувчи майда ва ўрта бизнеснинг роли кескин ортиб боради (венчур капитали), шу билан бирга фақат йирик ишлаб чиқаришдагина салмоқли ва кенг микёсдаги илмий-техника ютуқларини тадбиқ этиш имконияти мавжуд. Мана шу ҳол бирлашишнинг асосий сабабларидан бири бўлиб, МСГ ташкил бўлиш доирасида бунга инновацион инвестициялар учун маблағлар интеграциясининг зарурлиги ҳам келиб қўшилади.

Ўқорида баён қилинган методологик асосларга таяниб, биз молия-саноат гуруҳига банк ва саноат капиталининг жамланиши ва қўшилиб кетиши жараёнининг институционал ақс этиш шакли сифатида қараймиз. Бу жараёнларнинг амалга оширилиши йирик капитал учун хос бўлган турли ташкилий-ҳуқуқий шакллар доирасида бўлиши мумкин.

2. Республикамиз иқтисодиётидаги ислохотларни чуқурлаштиришнинг бугунги босқичида хусусийлаштирилган корхоналарни бозор шароитига мослашувида корпоратив бошқариш тамойилларини жорий қилиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Корхоналарнинг 2003-2004 йилларда давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш дастури» (18.04.2003 й.) ва «Хусусийлаштирилган корхоналарни корпоратив бошқармасини такомиллаштириш чора-тадбирлари» (22.04.2003 й.) ҳақидаги қарорларидан корхоналарнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш ислохотларининг стратегик масалаларидан бири эканлиги таъкидлаб ўтилган.

Корпоратив гуруҳларнинг яратилиш ва самарали фаолият кўрсатиши муаммоларига бўлган қизиқиш мазкур мураккаб тизимларни шакллантиришнинг мақсадга мувофиқлиги ва иқтисодий аҳамияти билан боғлиқ масалаларга доир кучайиб бораётган мунозаралар туфайли ошиб бормоқда.

Жаҳон саноат ишлаб чиқаришнинг нефт саноати, кимё, электротехника, автомобилсозлик каби етакчи тармоқларининг 50 фоиздан 85 фоизи энг йирик корпорациялар томонидан назорат қилинади. Бироқ, йирик корпорацияларнинг жаҳон иқтисодиётига таъсири жиҳатидан таъкидлаб ўтиш зарур бўлган нарса, бу энг аҳамиятли маҳсулотларнинг миллий бозоридан ҳам «ўйин қоидалари» ана шу корпорациялар томонидан белгиланишидир.

Диссертация ишида ривожланган мамлакатларда корпоратив гуруҳларни шаклланишининг устувор йўналишлари асослаб берилган:

- асосий компаниялардан шўба тузилмаларининг ажралиб чиқиши ва молия капитали билан бирлашуви;
- фирманинг мустақил корхоналарга ажралиши ва молия капитали билан бирлашуви;
- корхоналарнинг фаолиятини назорат қилувчи банклар атрофида гуруҳларга бирлашуви;
- шартнома битимлари асосида бирлашиш;

- компанияларнинг қўшилиши ва ютиб юбориши асосида бирлашиш, бунинг натижасида бир компания бошқа компания акцияларининг назорат пакетига эга бўлиб олади;
- йирик саноат компаниялари ва бирлашмалари томонидан ўз молиявий блокларининг ташкил этилиши.

Санаб ўтилган барча ҳолатларда бирлашишдан мақсад ишлаб чиқариш-тақсимлаш механизми устидан марказлаштирилган назорат ўрнатиш воситаси билан бозорга самарали таъсир ўтказишга интилишдир. Гуруҳлар ичидаги тақсимот мажбурий тартибда эмас, балки биргаликдаги фаолиятни мувофиқлаштириш, келишув ва режалаштириш натижаси сифатида юз беради.

3. Япония молия-саноат гуруҳларининг тарихи ва ривожланиш тажрибасини мисол тариқасида танлаб олишимизни тақозо қилувчи бир катор ҳолатлар мавжуд. Биринчидан, япон модели ўзининг иштирокчиларнинг анча чуқур интеграция жараёнларига асосланган самарадорлиги ва яшовчанлиги нуқтаи назаридан бизни қизиқтиради. Иккинчидан, япон гуруҳларининг ривожланиши корпорацияларнинг фаолият кўрсатиш жараёнини ҳам, умуман миллий бозорни бошқаришида ҳам давлатнинг роли кучли бўлган шароитларда юз бермоқда.

Қилинган таҳлиллар асосида биз Ўзбекистонда молия-саноат гуруҳларини шакллантириш назарияси ва амалиёти учун муайян аҳамиятга эга бўлган куйидаги хулосаларга келишимиз мумкин:

- Япон компанияларининг кўзга яққол ташланиб турган афзалликларидан бири уларнинг банклар аҳамиятини пасайтириб, ўз хусусий салоҳиятини сезиларли даражада кўпайтириш ва тажовузкор ўсиш сиёсати тўғрисида манбалар ҳисобига ўз-ўзини маблағ билан таъминлашга ўтишидир. Банкларнинг кредитлар бериш соҳасидаги эҳтиёткор сиёсати ҳамда гуруҳларнинг давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тадбирларини амалга ошириш учун маблағларнинг етишмаслиги эътиборга олганда, мазкур тажриба ўзбек молия-саноат гуруҳлари учун айниқса фойдали бўлиши мумкин;
- Ўзбекистонда молия-саноат гуруҳларини ривожлантириш учун япон МСГларида қўлланаётган стратегик режалаштириш модели аҳамиятга молик бўлиши мумкин. Мазкур модел ушбу жараёнга молия-саноат концернининг мустақил ишлаб чиқариш тузилмаларини то бош компанияга қадар энг юқори даражада жалб этиш ва уни тузилманинг барча поғоналаридан ўтиш ҳамда таҳрир қилишига асосланган. Мазкур операция натижасида МСГ таркибидаги бўлинмалар ўзларининг ва бутун гуруҳнинг ривожланиш стратегиясини қатъий директив бошқарувни амалда истисно қилган ҳолда ўзлари белгилайдиларки, бу ҳол гуруҳнинг ривожланиш стратегиясида нотўғри йўналишини танлаш эҳтимолига йўл қўймайди. Молия-саноат гуруҳларининг фаолият тажрибаси шуни кўрсатадики, амалда барча жойларда стратегик режалаштириш ва қарорлар қабул қилиш вазифалари уларнинг марказий компанияси ёки бош жамияти ихтиёрида жамланган бўлади.

Бу мақсадларни амалга оширишнинг энг таъсирли чораларидан бири корпоратив гуруҳларини иқтисодийда инвестиция оқимларини қўллаб-

қувваглаш ва таъминлашдан иборат макроиқтисодий вазифани ўз зиммасига олишга қодир бўлган янги иқтисодий тузилмаларни яратишдир.

4. Корпоратив гуруҳлари пайдо бўлишининг Ўзбекистон иқтисодиёти учун хос бўлган объектив шарт-шароитларига қуйидагилар қиради:

I. Ўзбекистонда йирик sanoat ишлаб чиқаришнинг мавжудлиги. Йирик илмий-ишлаб чиқариш бирлашмалари, ўта йирик sanoat ва илмий-sanoat бирлашмаларини ташкил этишдан иборат бўлган ва узоқ давом этган sanoatни йириклаштириш жараёни ишлаб чиқаришни монополизация қилинишига олиб келди. Ишлаб чиқаришнинг юқори даражадаги концентрацияси (жамланиши) ва тор ихтисослашуви пировард маҳсулот ишлаб чиқаришни бир-бирдан ажратилган кўплаб босқичларга бўлиб ташлади, шу сабабли босқичлардан бирида маҳсулот сифатининг озгина пасайиши пировард маҳсулотнинг сифатсиз бўлишига олиб келар эди. Мана шу хол ҳамда маҳсулотни ишлаб чиқиш ва жорий этиш муддатларининг узоқлиги сезиларли иқтисодий йўқотишларга сабаб бўлди.

Корпоратив гуруҳлари типидagi ҳозирги тузилмалар илмий-ишлаб чиқариш бирлашмаларининг кўп хусусиятларини сақлаб қолди (жумладан, етарли қудратга эга бўлган илмий-техник салоҳият, аниқ ташкилий тузилиш, кооператив алоқаларнинг йўлга қўйилгани) бироқ уларнинг сифат жиҳатдан фарқи шундаки, илмий-ишлаб чиқариш бирлашмаларига хос бўлган маъмурий бошқарув шакллари корпоратив гуруҳларда мулкчилик муносабатлари билан алмашинади.

II. Ягона ишлаб чиқариш туркумларига боғланган корхоналарнинг мавжудлиги. Йирик sanoat корхоналарининг ташкилий тузилиши корпоратив тузилишга яқин бўлиб, кўп корхоналар муайян технология занжирлари таркибидa ишлар эдилар. Илгари мавжуд бўлган бошқарувнинг вертикал тармоқ тизими тармоқлараро тузилмаларнинг шаклланишига тўсқинлик қилди. Корхоналар фаолиятини тармоқ бошқаруви тугатилгандан сўнг уларнинг фаолият жараёни амалда бошқарувсиз бўлиб қолди.

III. Sanoatнинг кўп тармоқларининг қатъий тармоқ бошқарувига эҳтиёжи. Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йиллари мобайнида миллий иқтисодиётни бошқаришнинг ташкилий тизимида жиддий ўзгаришлар юз берди, хусусийлаштириш жараёни давом этмоқда, институционал йирик ўзгаришлар, бозор инфраструктурасига жадал кириб бормоқда.

IV. Ўзбекистонда молия капитали ва тузилмаларининг ривожланиши. Бозор иқтисодиётининг ривожланиши, ишлаб чиқаришнинг юксалиши аввало, молиявий тизимнинг актив фаолияти билан боғлиқ, чунки банклар томонидан берилётган кредит асосан ишлаб-чиқариш соҳасига йўналтирилиши лозим.

Молия бозорининг эркинлашуви кўп сонли молия-sanoat муассасаларининг ташкил этилишига хизмат қилади. Иқтисодий таваккалчилик хавфлари ва молиявий киритмаларнинг диверсификацияси банкларни ишлаб чиқариш секторига мублаг киритишига ундайди.

V. Корпоратив гуруҳлар пайдо бўлишининг шарт-шароитлари мавжудлигининг ўзи етарли эмас, уларнинг ташкил этилишини рағбатлантирувчи иқтисодий омиллар зарур. Уларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- иқтисодиёт субъектлари ўртасида иқтисодий алоқаларнинг узилиши;

- бюджетдан маблағ билан таъминлашнинг қисқариши шароитида корхоналар ресурсларининг чекланганлиги;
- инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун давлат имтиёзлари ва кафолатларини олиш имконияти;
- раҳбарларнинг бозор шароитларида корхоналарни бошқариш сифатини оширишга интилиши;
- иқтисодиётнинг молиявий сектори билан ишлаб чиқариш интеграцияси даражасининг ортиши;

5. Корпоратив гуруҳлар (молия-саноат гуруҳлари, холдинг ва акциядорлик корхоналари) нинг ташкил этилишидаги принципаал ўзига ҳослик ва мақсадларга йўналтирилганлик шундан иборатки, молиявий ресурсларни жалб қилиш уларни ички товар бозорида ўз хусусий секторини мустаҳкамлаш ва кенгайтиришни ҳамда товарларни жаҳон бозорига кириб боришини таъминлайдиган йўналишларга киритиш ва жамлаш жараёни билан қўшиб олиб борилади.

Корпоратив гуруҳларни ихтиёрий тартибда ёки акциялар пакетларини консолидацияси тартибда шакллантирилиши қуйидаги йўллар билан амалга оширилади:

- гуруҳ қатнашчилари томонидан амалдаги қонунчиликда кўзда тутилган тартибда очик турдаги акциядорлик жамиятларининг таъсис этилиши;
- гуруҳ қатнашчилари томонидан гуруҳга кирувчи корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларнинг мазкур иштирокчилар ихтиёрида бўлган акциялари пакетларини гуруҳ қатнашчиларидан бирининг ишонч бошқармасига (траст) берилиши;
- гуруҳ иштирокчилари бўлган корхона ва ташкилотлар акцияларининг битта иштирокчи томонидан сотиб олиниши орқали.

Корпоратив гуруҳлар иштирокчилари бир-бирлари билан умумий иқтисодий манфаатлар орқали боғланган. Улар бошқа корхоналарнинг акцияларига эгаллик қиладилар ёки уларни гуруҳ марказий компаниясининг траст бошқарувига топширадилар. Гуруҳ ўз акциялари ва облигацияларини ҳам чиқара олади. Хусусийлаштирилган корхоналар бу гуруҳлар таркибига кириб, ўз акцияларини гуруҳ номи ҳисобига фонд бозорининг фаол иштирокчилари бўлишлари мумкин.

6. Аналитик маълумотларни таҳлил этиш асосида ўрганиб чиқишда иштирок этган қатнашчилар томонидан молия-саноат гуруҳларини ташкил этишда ҳал қилинадиган қуйидаги асосий вазифалар ажратиб олинди.

- бозор иқтисодиёти шароитларида ақилона технологик ва кооперацион алоқаларни шакллантириш;
- инвестиция ресурсларини иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларида жамлантириш;
- илмий-тадқиқот тажриба-конструкторлик ишларини молиявий ресурслар билан таъминлаш;
- республика корхоналари маҳсулотларининг четга чиқарилиш салоҳиятини ва рақобатбардошлигини ошириш;
- иштирокчи корхоналарнинг моддий, молиявий, ахборот ресурсларини бирлаштириш;

- чиқарилаётган маҳсулотнинг тавсиф сифатини ошириш;
- маҳсулотнинг янги турларини ишлаб чиқаришга ўтиш;

Молия-саноат гуруҳининг мазкур схема бўйича шаклланиши қуйидаги тарзда юз беради: савдо ёки саноат капитали томонидан банк таъсис этилади, кейин банк бир нечта тобе фирмаларни ташкил этади (биржа, савдо ўйи, инвестиция жамғармаси, брокерлик фирмаси ва ҳоказо). Улар ёрдамида ўзаро алоқанинг турли шаклларида фойдаланган ҳолда саноат билан алоқаларни йўлга қўяди. Бундай шакллarga қуйидагиларни киритиш мумкин:

- молия-саноат гуруҳининг иштирокчиси бўлган корхоналар акцияларининг назорат пакетини сотиб олиш;
- давлатга қарашли хусусийлаштирилган корхоналар акциялари пакетини МСГ трасти ёки унинг иштирокчисига ўтказиб бериш;
- банклар томонидан муайян саноат лойиҳалари учун бериладиган инвестиция кредитлари;
- саноат корхонаси қарзининг банклар томонидан сотиб олиниши.

7. Корпоратив гуруҳларининг яратилиши бозор муносабатлари ривожланишининг ҳозирги босқичида, йирик молия-саноат тузилмалари жиддий ва узоқ муддатли ишлаб чиқаришга маблағлар киритиш учун етарли салоҳиятга эгадир, «қиска муддатли кредитлар»нинг бозоридаги ўйин уларни даромадининг бирдан-бир манбаи сифатида устувор йўналишлар қаторига кирмайди. Шу сабабли молия-саноат гуруҳи инвестиция дастурининг ўзига хос хусусияти кенг миқёсдаги ишлаб чиқариш инвестицияларини амалга оширишдир.

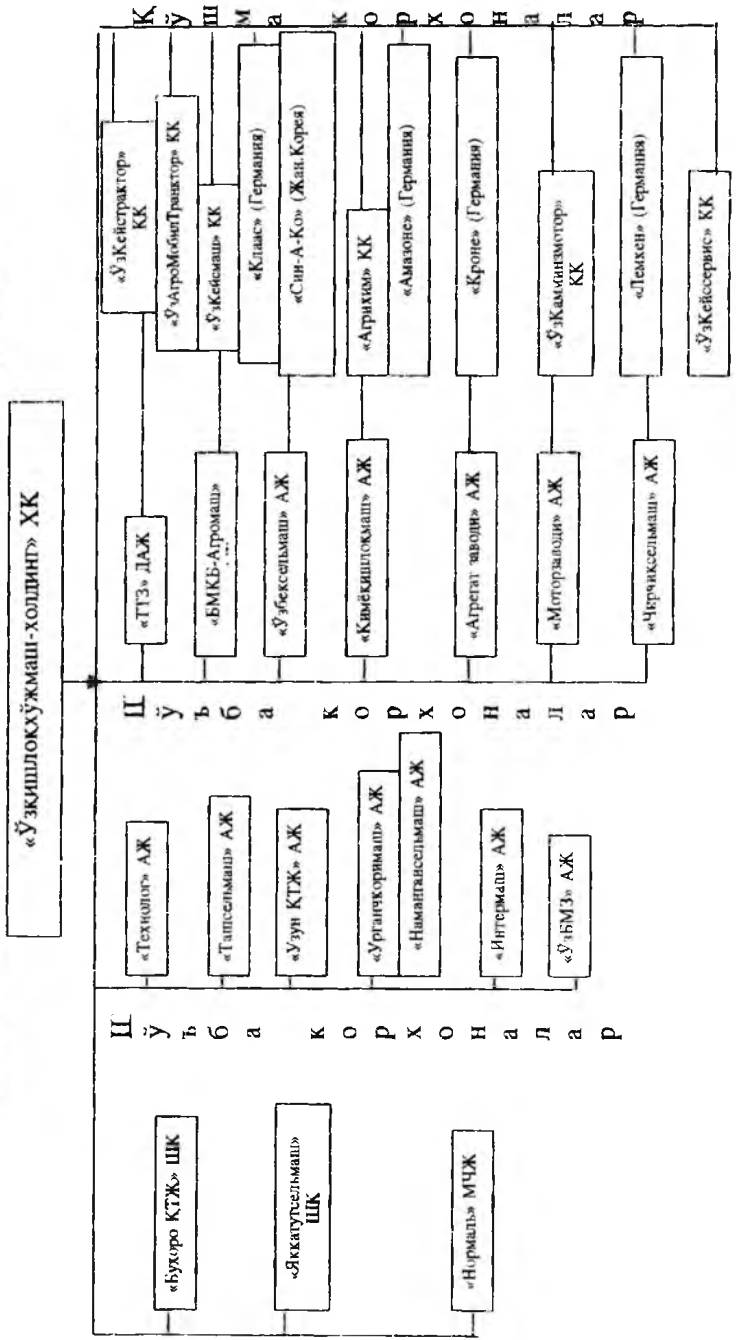
Буни «Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» ХК мисолида кўриб чиқиш мумкин. (1-расм)

Холдинг компанияси қишлоқ хўжалик ишлаб чиқарувчиларининг замонавий қишлоқ хўжалик техникасига, уларнинг эҳтиёт қисмларига бўлган талабини қондириш, мазкур техникани эксплуатация қилиш бўйича хизмат кўрсатиш, халқ истеъмолчи моллари ишлаб чиқариш ҳамда ўз фаолиятдан фойда олиш мақсадида тузилган:

- қишлоқ хўжалиги машинасозлиги корхоналари ўртасида кооператив алоқаларни ташкил этиш ва ривожлантиришда кўмак бериш;
- қишлоқ хўжалиги машинасозлигини ривожлантириш соҳасида, техниканинг прогрессив турларини чиқаришни ташкил этишда ягона илмий-техник ва инвестицион сиёсатни олиб бориш;
- ички ва ташқи бозорларда маркетинг тадқиқотларни олиб бориш;
- хорижий инвесторларнинг маблағларини соҳанинг техник жиҳатдан қайта жиҳозланишига кенг жалб этиш, қишлоқ хўжалик техникасининг замонавий турларини чиқариш ва ўзлаштириш учун етакчи фирмалар билан ҳамкорликда қўшма корхоналар ва ишлаб чиқаришларни ташкил этиш ва ҳоказо.

8. Холдингнинг молиявий барқарорлигини аниқлаш учун айланма маблағлар манбаларининг тузилишини кўриб чиқиш ва молиявий барқарорлик коэффицентини ҳисоблаб чиқиш қуйидаги кўрсаткичлар билан аниқланади:

1-расм. «Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» ХК бошқарувининг ташкилий тузилмаси.

А с с о и и а ц и я л а ш Г а н к о р х о н а л а р

а) молиявий мустақиллик коэффициенти меъёр бўйича кўзда тутилган 0,5 дан ортиқ кўрсаткич ўрнига 2000 йилда 0,42 га тенг бўлган бўлса, 2003 йил 1 январига бу кўрсаткич 0,341 га тенг бўлди.

б) хусусий ва қарз маблағларининг нисбат коэффициенти 2000 йил бошида 0,843, 2003 йил бошида 0,635 га тўғри келади, меъёр бўйича 2 дан ортиқ бўлиши керак.

в) хусусий айланма маблағларнинг таъминланиши коэффициенти 2000 йил 0,283 га тўғри келган бўлса, 2003 йил 1 январига келиб 0,340 га тўғри келади, меъёр бўйича 2 дан ортиқ бўлиши керак.

г) тўла қобилияти коэффициенти 2000 йил бошида 2,251, 2003 йил 1 январига келиб 1,868 га тўғри келади, меъёр бўйича 2 (жадвал 1).

Холдинг Компаниясининг молиявий фаолиятини тавсифловчи коэффициентлар суммаси (банкротлик бўйича кўмита томонидан тавсия этилган) 2000 йил 1 январига 1,526 дан 2003 й. 1 январига келиб 1,518 гача камайди. Бундан келиб чиқадики, холдинг банкротлик хавфи бўлган гуруҳга киради, чунки икки коэффициент: хусусий маблағлар ва қарз маблағларининг нисбат коэффициенти ва тўлов қобилияти коэффициенти меъёрдагидан паст.

Холдинг компаниясининг молиявий аҳволини соғломлаштириш бўйича таклифлар:

1. Фойдаланилмаётган қувватларни тўла ишга солиш, маҳсулотларнинг янги турларини ишлаб чиқариш, эҳтиёт қисмлар ва рақобатбардош халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш, объектларни ижарага бериш ва биржа орқали реализация қилиш.
2. Тайёр маҳсулотнинг меъёрдан ортиқ қолдиқларини куйидагилар ёрдамида реализация қилиш, янги бозорларни ўрганиш, нархларни пасайтиришни қўллаш, ўзаро ҳисоб-китоблар.
3. Кредиторлик қарзларни бартараф қилиш, холдинг ичидаги ҳисоб-китоблар учун векселлардан фойдаланиш ҳисобига айланма маблағларнинг айланувчан тезлигини ошириш.
4. Қисқа муддатли кредитларни қўллашдан аста секин воз кечиб, имкони бўлган қарз маблағларидан фойдаланиш.
5. Мазкур даврда ижтимоий соҳани таъминлашга кетадиган сарфларни қисқартириш ҳисобига нархлар ўзгармаган ҳолда соф фойдани кўпайтириш.
6. Бозор иқтисодиётининг доимий ўзгариб турувчи шароитларда йўналишни танлай оладиган иқтисодиёт соҳасида мутахассислар тайёрлаш.
7. Муаммоли масалаларни ҳал этиш мақсадида корхоналарнинг тузилишини такомиллаштириш.
9. Молия-саноат гуруҳлари иқтисодиётнинг институционал ўзгаришларининг, саноат ва молия соҳасидаги янги ривожланиш шароитларининг объектив оқибати сифатида пайдо бўлади.

МСГ фаолият кўрсатишининг ўзига хос иқтисодий механизмига эга бўлиб, у бир қанча хусусиятларига кўра хўжалик юритишнинг бошқа субъектларидан тубдан фарқ қилиб туради. Бу хусусиятлар корпоратив турдаги тузилмаларнинг шаклланиши ва ривожланишининг ўзига хос тамойиллари мавжудлиги туфайли юзага келган бўлиб, уларга ривож

Молиявий коэффициентлар таҳлили

№	Кўрсаткичлар номлари	2000й		2001й		2002й		Чекланиш (+;-)		Моддий таъминланмаганлик ечимини қабул қилиш кўрсаткичи	
		минг сум	4	минг сум	5	минг сум	6	2000 й 2001 й	2001 й 2002 й		
1	2										
1	Тўлов коэффициенти, Кпл		2,251		1,806		1,868		-0,445	0,062	Кпл<1
2	Қарага бериладиган ва хусусий воситаларнинг ўзаро нисбат коэффициенти, Ксс		0,843		0,647		0,635		-0,196	-0,012	Ксс<1
3	Молия эркинлиги коэффициенти, Кфн		0,422		0,358		0,341		-0,064	-0,017	Кфн<0,5
4	Хусусий айланма воситалар билан таъминланиш коэффициенти, Кос		0,283		0,168		0,340		-0,115	0,172	Кос>0,1
5	Қорхонанинг моддий таъминланмаганлигини кўрсатувчи умумий коэффициент		3,798		2,979		3,185		-0,819	0,206	4.6
6	Моддий кийматликларнинг даромадлилик коэффициенти, Кра		-0,03		-0,03		0,03		0,06	0,00	Кра<0,1
7	Эскириш ёки ишдан чиқиш коэффициенти, Кизн		0,42		0,41		0,48		0,01	0,07	Кизн<0,5
8	Кучлардан фойдаланиш коэффициенти, Ким		0,35		0,38		0,39		0,03	0,01	Ким<0,6

* Кўзатишлар умумий ҳолатнинг ўзгаришлари асосида тузилган.

қилишнинг зарурлиги молия-саноат гуруҳлари фаолият жараёнининг мантикидан келиб чиқади ва гуруҳни рўйхатдан ўтказиш вақтида қатъий назорат қилинади.

Молия-саноат гуруҳлари шаклланишининг асосий тамойилларига биз куйидагиларни киритамиз:

I. Мақсадга йўналтирилганлик. МСГ ички ва ташқи бозорда ўз мавқеини кенгайтириш мақсадида янги товарлар, технологиялар, хизмат турларини ривожлантиришга қаратилган давлат селектив сиёсатининг устувор йўналишларига мос келувчи соҳаларда шакллантирилади. Бизнинг фикримизча, МСГнинг принципиал ўзига хослиги ва мақсадга йўналтирилганлиги шундан иборатки, молиявий ресурсларни жалб қилиш уларни ички бозорда хусусий секторни мустаҳкамлаш ва кенгайтиришни таъмин этувчи йўналишларга киритиш ва жамлантириш жараёни билан кўшиб олиб борилади.

II. Ташкил этилаётган корпоратив тузилманинг молиявий йўналтирилганлигини таъминлаш молия-саноат гуруҳларини шакллантиришнинг иккинчи энг муҳим шарти ҳисобланади.

Биз мазкур тамойилни амалга оширишнинг зарур шартлари деб куйидагиларни ҳисоблаймиз:

- ◆ МСГ фаолиятини амалга ошириш учун қатнашчиларнинг активларини бирлаштиришнинг иктисодий асосланган схемаси;
- ◆ Молия-саноат гуруҳи иштирокчиларини кўшилган ягона солиқ тўловчи деб тан олиниши;
- ◆ Гуруҳ қатнашчиларининг молия-саноат гуруҳи марказий компаниясининг гуруҳ ташкил этилиши натижасида пайдо бўлган мажбуриятлари бўйича умумий масъулиятининг юзага келиши.

Мазкур тамойилни амалга ошириш гуруҳнинг молиявий блокени шакллантириш ва унинг схемасини ишлаб чиқиш жараёнида ўз аксини топади.

III. Инвестицион йўналтирилганлик тамойилининг моҳияти шундан иборатки, молия-саноат гуруҳлари молиявий ресурсларни энг аввало узок муддатли ресурсларни жалб этиш ва уларни ишлаб чиқаришга самарали тарзда киритиш билан боғлиқликда жамлантириш мақсадида тузилади. Молия-саноат гуруҳи инвестиция инфратузилмасининг унсури сифатида майдонга чиқади ва бунда куйидаги функцияларни бажаради:

- инвестициялаш учун молиявий маблағларни топиши ва сафарбар қилиш;
- инвестициялаш объектини таъминлаш;
- инвестиция лойиҳаларини ва уларнинг мониторинги бўйича зарур бўлган ҳисоб-китобларни амалга ошириш;
- инвестиция бўйича зарур кафолатларни таъминлаш.

IV. Молия-саноат гуруҳи тузилмасининг ташкилий йўналтирилганлиги шундан иборатки, ҳар бир иштирокчи корхонанинг хўжалик юритувчи субъект сифатидаги мустақиллиги сақлаган ҳолда гуруҳ доирасида бош компания ва иштирокчиларнинг муайян мажбуриятлар бўйича ўзаро боғлиқлиги ва умумий масъулиятга амал қилади. Молия-саноат гуруҳларининг ташкилий тузилмаси турлича бўлиши мумкин. Ҳар қандай ҳолатда унинг

фаолиятини стратегик бошқариш марказий компания томонидан амалга оширилади. Мазкур компания илгари вазирликлар ваколатига кирувчи бошқарувига оид айрим вазифаларни ўз зиммасига олиши керак. Бу вазифаларга инвестициялар ва илмий-техник тадқиқотларни режалаштириш ва амалга ошириш, кооперация, қўшилиб кетиш ва бошқалар кирди. Молия-саноат гуруҳини бошқаришнинг асосий вазифаси молиявий ва ишлаб чиқариш тузилмаларининг тўғридан-тўғри ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятдан иқтисодий самара олиш учун зарур шарт-шароитларни яратишдир.

V. Молия-саноат гуруҳларининг шаклланиши ва ривожланишининг энг муҳим тамойилларидан бири молия-саноат гуруҳи доирасида ишлаб чиқариш-технологик кооперацияни амалга оширишдир

Масалан, «Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» молия-саноат гуруҳини тузишнинг ташкилий лойиҳасини амалга ошириш жараёни бир неча йўналишлар бўйича, жумладан, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш таннархини ва оралик ишлов бериш сарф-харажатларини камайтиришни, ишлаб чиқариш ва савдони ташкил этишни такомиллаштириш ҳамда ассортиментни кенгайтиришни таъминлаш имконини берадиган янги, истиқболли йўналишлар бўйича ҳам кооперация алоқалари ўрнатилишини талаб қилади.

VI. Молия-саноат гуруҳларида диверсификациялаш тамойилининг амалга оширилиши гуруҳ фаолиятининг молиявий ва ишлаб чиқариш соҳаларида тавakkал қилиш хавфини камайтириш зарурати билан тақозо қилинади. Молиявий соҳадаги диверсификациялаш инвестицияларни тавakkал хавфи мавжуд бир неча активлар ўртасида тақсимлаш йўли билан хавфни камайтиришга йўналтирилган стратегияни амалга оширишни кўзда тутди. Ишлаб чиқаришдаги диверсификациялаш гуруҳ ичида бир-бири билан ёғлиқ бўлмаган тармоқларга мансуб корхоналарни бирлаштиришни, яъни гуруҳ қатнашчилари билан турдош ёки оралик бўлмаган корхоналар билан интеграция алоқаларини ўрнатишни тақозо этади. Бу истеъмолчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларни мустақамлашга билвосита хизмат қилибгина қолмай, айти пайтда гуруҳ ичида инвестициялар олиш учун рақобатнинг юзага келишига туртки беради.

10. МСГ қатнашчилари ўзаро ҳамкорлигининг молиявий схемасини тузиш соҳасидаги ишларнинг энг мураккаб бўлими мулкнинг жамлантирилиши ва активларнинг бирлаштирилиши бўйича режаларни тузишдир. Шу билан бирга, масалага тўғри ёндашилганда у гуруҳнинг фoслият кўрсатиш жараёнини ҳам, ташаббускорларни ва гуруҳ қатнашчиларини кизиқтирувчи натижаларни ҳам белгиловчи сифатида ишлсйдиган ҳужжат бўлиши мумкин.

Активларни бирлаштиришнинг усуллари шакллантирилиш концепцияси билан белгиланади. Активларнинг бирлаштирилиш усулларидаги фарқлар МСГнинг бутун ҳужалик фаолиятида, хусусан унинг молиявий якунида ўз аксини топади. Айтиш мумкинки, активларни бирлаштиришнинг тўғри ва аниқ белгиланган механизми, молия-саноат гуруҳи фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини белгилайди.

Хозирги пайтда мулкни жамлантириш ва МСГ активларини бирлаштириш режаларини ишлаб чиқишнинг ягона усули мавжуд эмас. Ҳар бир гуруҳ шаклланиш жараёнида мазкур йўналиш бўйича қандайдир тадбирларни белгилайди, бунда тизимли ёндашувнинг мавжуд эмаслиги сабабли яққол

кўриниб турган мавкеларни (позицияларни) вақт давомида юз берувчи ўзгаришларни ҳисобга олмаган ҳолда ажратиб олиш билан чекланмайди.

Молия-саноат гуруҳининг ташкил этилиш механизми билан ва марказий компанияни тузишнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли билан белгиланадиган активларни бирлаштириш схемаси иштирокчиларнинг молиявий муносабатларини кўрсатувчи ҳолат ҳисобланади ва гуруҳ фаолиятини баҳолашнинг ягона тўғри мезонларини белгилайди.

Акцияларни сотиб олиш ва акциялар пакетларининг ишонч бошқармасига олинishi, хусусан, иерархия учун мазкур йўналишдаги стратегик йўлни ишлаб чиқишни талаб қиладиган жиддий тадбир бўлиб, акцияларни тижорат танловларида инвестиция шартлари билан ёки ишонч бошқармалари орқали ҳар йили бир меъёردа сотиб олиш орқали қўлга киритишни кўзда тутди.

«Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг» Холдинг компаниясининг эркин савдога ажратилган акцияларини реализация қилишдан мақсад давлат пакетини ташкил этувчи холдинг акцияларини ҳамда энг кўп фойда келтирадиган тузулмаларга мансуб бўлган корхоналар акцияларини сотиб олиш учун зарур бўлган ҳажмдаги пул маблағларини қўлга киритишдир.

Холдинг компаниясининг қимматли қоғозлар бозоридаги ишининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

- эркин савдога ажратилган холдинг акцияларини реализация қилиш;
- акцияларни реализация қилиш орқали потенциал инвесторларни холдинг компаниясининг ривожлантириш муаммоларига жалб этиш;
- холдинг компанияси акциядорлари сонини инвестицион ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалик машинасозлиги корхоналарининг техник қайта жиҳозлашда ҳам иштирок этишига қодир бўлган тузулмалар ҳисобига кенгайтириш;
- эркин савдога ажратилган акцияларни сотишдан олинган пул маблағлари ҳисобига холдинг акцияларининг давлат пакетини сотиб олиш;
- сотиб олинган акциялар улушидан қишлоқ хўжалик машинасозлиги корхоналари қирқимида дивидендлар олиш;
- акциядорлик жамияти томонидан қабул қилинадиган қарорларга сотиб олинган акциялар улушига кўра таъсир ўтказиш имкониятига эга бўлиш;
- акциядорлик жамиятларининг фойдаланилмаётган майдонларига хорижий фирмалар билан қўшма ишлаб чиқаришларни корхона мулкига биргаликда эгаллик қилиш (акциялар орқали) шarti билан жойлаштириш.

Холдинг компаниясининг акцияларининг давлат пакетини сотиб олиш қишлоқ хўжалик машинасозлиги корхоналари фаолияти устидан назоратни сақлашга имкoн беради. Холдинг корхоналаридан қишлоқ хўжалик машинасозлиги корхоналарининг сотиб олинган улуши бўйича дивидендлари сифатида тушадиган ҳамда Холдинг компаниясининг ассоциациялашган сўзолари ва шўъбаларига солиқ тўлашда бериладиган имтиёزلардан келадиган пул маблағлари қуйидагича сарфланади:

- қишлоқ хўжалик машинасозлиги корхоналари акцияларининг «Тошкент» РФБга эркин савдога чиқарилган қисмини сотиб олиш;
- турдош корхоналар акцияларини сотиб олиш;
- фонд базори рейтингини бўйича энг кўп фойда келтирувчи тузилмалар қаторига кирувчи корхоналар ва ташкилотларнинг акцияларини сотиб олиш.

11. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, банклар иштирокида молия-саноат гуруҳларига ўхшаш интеграциялашган тузилмаларни яратиш молиявий тангликни енгишнинг қудратли воситасидир. Молиявий фаолият МСГ иштирокчиларининг ўзаро ҳамкорлигининг барча сўхаларини қамраб олади, бутун тузилма учун ўзига хос ҳаракатга келтирувчи куч вазифасини бажаради.

МСГ нинг молиявий гуруҳи ўз ичига молия-кредит муассасаларининг тижорат банклари, суғурта компанияларига, нафақа жамғармаларига, инвестиция институтлари (инвестиция жамғармалари, инвестиция компаниялари) сингари асосий турларини олади (2-расм). Молиявий блокнинг МСГ доирасидаги асосий вазифалари-кредитлаш, гуруҳ қатнашчилари фаолиятини суғурта қилиш, корхоналарда банд бўлганларга нафақа хизматини кўрсатиш, фуқаролар, ҳуқуқий шахсларнинг маблағларини гуруҳнинг қимматли қоғозларига ва инвестициялаш учун жалб этиш.

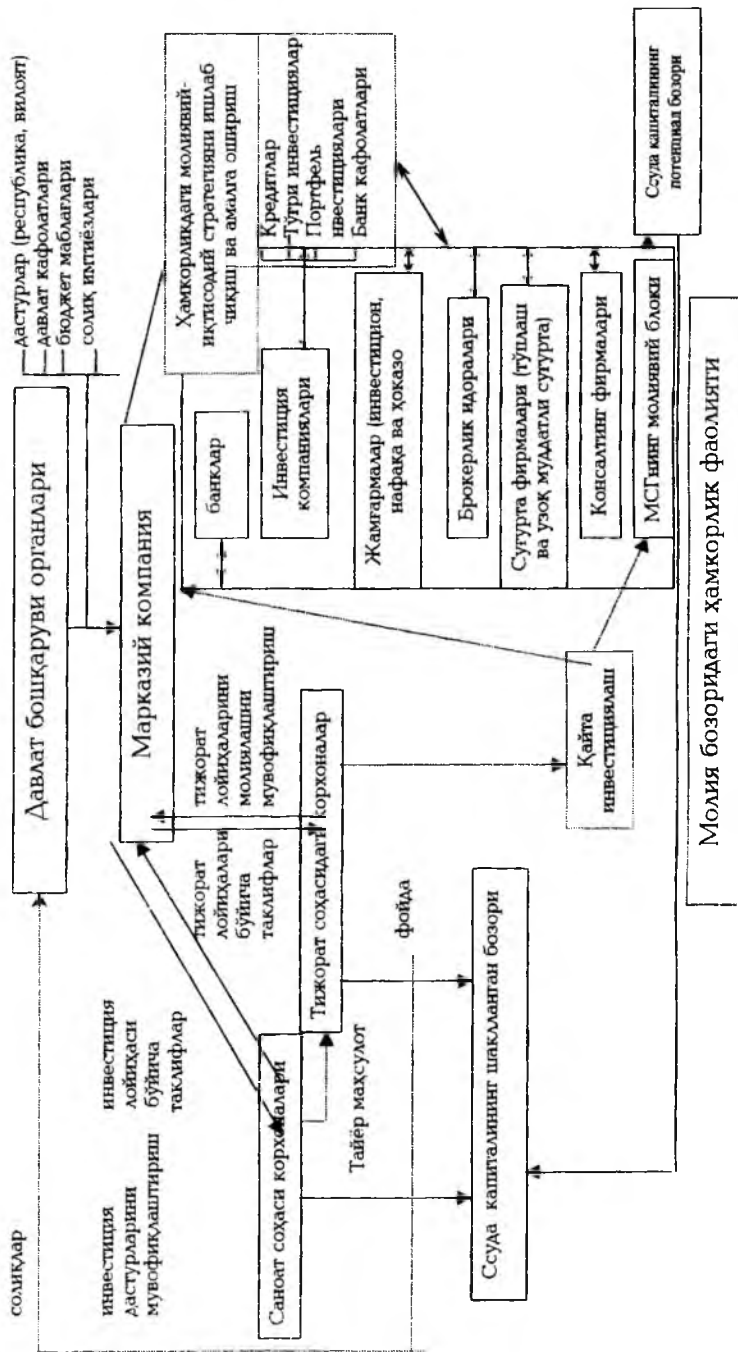
Молия-саноат гуруҳларининг молиявий блоки таркибидаги молия-кредит ташкилотлари қуйидаги вазифаларни ҳал қилади:

- иштирокчи корхоналар ўртасида ҳисоб-китоб тизимини тақомиллаштириш ва тўловларнинг ўтказилмаслигини бартараф қилиш;
- молиявий менежмент тамойиллари асосида гуруҳни бошқаришни яхшилаш;
- қўшимча молиявий маблағлар излаб топиш, шу жумладан, тегишли кафолатларни бериш ҳисобига;
- гуруҳ қатнашчиларининг молиявий аҳволини барқарор бўлишига кўмак бериш.

МСГ таркибида банк куйидаги операцияларни бажариши мумкин:

- фаол операциялар, улар маблағларни молия-саноат гуруҳини ривожлантиришнинг стратегик йўналишларига тўплаш ва инвестиция қилиш билан боғлиқ операциялар, қимматбаҳо қоғозлар билан боғлиқ операцияларни ҳамда гуруҳ иштирокчилари бўлган корхоналар активларининг траст бошқарувини ўз ичига олади;
- пассив операциялар қўшимча молиявий ресурсларни кенг жалб қилишдан иборат бўлиб, ҳисоб рақамларини, валюта рақамларини ва бошқаларни очишни, қўйилган маблағлар ва депозитларни қабул қилиш, банклараро кредитлашда иштирок этишни, қимматли қоғозлар эмиссиясини, тўловларнинг ўз вақтида бўлиши ва аванс пулларини тўлашни, лойиҳани амалга оширишда капитал оқимларининг энг мақбул схемасини ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

2-расм. Молия-саноат гуруҳи тузилмасида молиявий блокнинг фаолият кўрсатиш механизми

Хулоса ва таклифлар.

1. Корпоратив тузилмалар ўтиш даври муаммоларини ҳал қилишда ва республикамизда юқори технологияли sanoatни ривожлантириш сиёсатини амалга оширишда катта имкониятларга эга. Аммо, таҳлиллар корпоратив тузилмаларнинг иқтисодий фаолият натижалари ва уларнинг иқтисодийётадаги мавқеи етарли даражада эмаслигини кўрсатди.

2. Корпоратив тузилмалар фаолиятига салбий таъсир кўрсатаётган муаммолар асосан корхоналарнинг ички ва ташқи муҳит таъсиридан юзага келган. Шу сабабли, банк ва sanoat капиталининг жамланиши ва қўшилиб кетиши натижасида молиявий ресурсларни мақсадга йўналтирилган консолидацияси асосида синергизм самараси пайдо бўлиши, яъни бирлашиши натижасида олинган иқтисодий самара алоҳида қисмларнинг иқтисодий самараларининг йиғиндисидан ортқ бўлиши молия-sanoat гуруҳларини ташкил топишда ҳаракатга келтирувчи куч эканлиги асосланган.

3. Иқтисодийётимиздаги ислохотларни чуқурлаштиришнинг бугунги босқичида хусусийлаштирилган корхоналарни бозор шароитига мослашувидан корпоратив бошқариш услубларини жорий қилишни тақозо этади. Ривожланган мамлакатларда корпоратив гуруҳларни (Япония мисолида) шаклланиш ва ривожланиш тажрибасини республикамиз шароити учун назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлган хусусиятлари аниқланди. Ўзбекистонда ана шундай ташкилотлар (молия-sanoat гуруҳлари) тизимини шакллантиришда қуйидаги шарт-шароитларни ҳисобга олиш лозим: йирик sanoat ишлаб чиқаришнинг мавжудлиги, ягона ишлаб чиқариш туркумига боғланган корхоналарнинг мавжудлиги, sanoat соҳаларининг гармоқ бошқарувига эҳтиёжи, молия капитали ва тузилмаларининг ривожланиши.

4. Корпоратив гуруҳларнинг (молия-sanoat гуруҳлари, холдинг ва акциядорлик жамиятлари) молиявий ресурсларни жалб қилиши ички бозорда ўз мавқеини мустаҳкамлаши ва кенгайтириши, ҳамда маҳсулотларни жаҳон бозорига кириб боришини таъминлайдиган самарали ёндашув эканлиги асослаб берилди.

5. Муаллиф томонидан таклиф қилинаётган ёндашувга кўра, молия-sanoat гуруҳларининг шаклланиши узоқ муддатли ишлаб чиқариш инвестицияларини sanoatга олиб киришга хизмат қилади. Бундай гуруҳлар бозор тамойилларига асосланган бўлиши, мустақил фаолият олиб бориши, корхоналар билан молиявий ва ташкилий томондан яқин олоқда бўлиши муҳимдир. Республикамизда ана шундай гуруҳлар тизимини шакллантиришнинг ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий асослари бўйича таклифлар ишлаб чиқилган ва асосланган.

6. Молия-sanoat гуруҳларининг такомиллаши ва ривожланишининг муҳим тамойилларидан бири ишлаб чиқариш технологик кооперациясини талаб қилади. Бунинг учун, “Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг” компанияси асосида молия-sanoat гуруҳини тузишнинг ташкилий-иқтисодий лойиҳасини амалга ошириш жараёнида бир неча йўналишлар бўйича, жумладан, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш таннархини ва оралиқ ишлов бериш сарф-харажатларини камайитириши, ишлаб чиқариш ва савдони ташкил этишни такомиллаштириш ҳамда ассортиментни кенгайтиришни таъминлаш имконини берадиган янги, истикболли йўналишлар бўйича кооперация алоқалари ўрнатишни талаб қилади.

7. Ҳозирги пайтда мулкни жамлантириш ва молия-саноат гуруҳларининг активларини бирлаштиришнинг ягона усули мавжуд эмас. Акцияларни сотиб олиш ва акциялар пакетларини ишонч бошқармасига олиниши, хусусан, мазкур йўналишдаги стратегик йўлни ишлаб чиқиши талаб қиладиган жиддий тадбирдир. Шу мақсадда “Ўзқишлоқхўжмаш-холдинг” компанияси қатнашчилари активларни бирлаштириш бўйича қимматли қоғозлар бозоридаги ишини ташкил қилиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилди.

8. Аксарият холдинг гуруҳлари ўз фаолиятини самарали юритиш учун зарур бўлган молиявий маблағларга эга эмас. Муаммони ечиш мақсадида, банклар иштирокида интеграциялашган корпоратив тузилмалар яратиш ва улар таркибидаги молия-кредит ташкилотларининг ташкил қилиш тартиби тақлиф қилинди.

Диссертация мавзуси бўйича чоп этилган

илмий ишлар рўйхати

1. А.М.Кадилов, К.С.Жуманазаров, Н.К.Мухитдинова. Управление инновационными процессами в условиях переходного периода. Международный симпозиум «Инновации: строительный комплекс и инвестиционная деятельность». Сборник докладов ТАСИ, Ташкент, 1996, стр. 11.
2. К.С.Жуманазаров, М.К.Мухитдинова, Н.А.Шокирова. Технопарк - новая структура для выхода на рынок наукоемких технологий. ТошДТУ. Олий мактабнинг илмий-техникавий ютуқлари. Докторантлар, аспирантлар, илмий ходимлар ва изланувчи-тадқиқотчиларнинг илмий ишлар тўплами, Тошкент, 1996, 36 б.
3. К.С.Жуманазаров, Н.К.Мухитдинова, Н.А.Шокирова. Реформирования научно-технологической сферы в условиях переходного периода к рыночному отношению. Ёш олимлар ва талабаларнинг II-Республика Илмий конференция тезислари тўплами, Тошкент, 1996, 87 б.
4. К.С.Жуманазаров, Э.Т.Жуманов. Туманда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг устувор вазифалари ва йўллари. ТошДТУ. Олий мактабнинг илмий-техникавий ютуқлари. Докторантлар, аспирантлар, илмий ходимлар ва изланувчи-тадқиқотчиларнинг илмий ишлар тўплами, Тошкент, 1997, 171 б.
5. К.С.Жуманазаров. Шаклланиш сари йўл. "Мулкдор" газетаси. 10(177), 1998 й.
6. А.М.Кадилов, Г.Х.Хусанов, К.С.Жуманазаров. Ўзбекистон Республикасида корхоналарнинг ташқи иқтисодий фаолиятларини асосий йўналишлари. Ўқув қўлланма. ТошДТУ. Тошкент 1998.
7. К.С.Жуманазаров, К.Утаров. Интеграция финансового и промышленного капитала в Японии. Журнал «Рынок, деньги и кредит», февраль, 2000, 58 с.
8. К.С.Жуманазаров. Ўзбекистонда молия саноат гуруҳлари ташкил топиши учун шарт-шароитлар «Бозор, пул ва кредит» журналы, март, 2000, 15 б.
9. К.С.Жуманазаров. Предпосылки организации финансово-промышленных групп в Узбекистане. Журнал «Рынок, деньги и кредит», март, 2000, 18 с.
10. И.Турсунов, К.Жуманазаров. Рыночная инфраструктура и предпринимательство. Журнал «Рынок, деньги и кредит», август 2000, 42 с.
11. К.С.Жуманазаров, А.К.Исхаков. Экономические предпосылки возникновения ФПГ в Узбекистане. Труды 4-й международной научно-практической конференции, Том 1, Санкт Петербург, 2002, 80 с.
12. К.С.Жуманазаров, З.Рузиева. Бозор иқтисодиёти шароитида молия-саноат гуруҳларининг роли. Республика илмий-амалий конференцияси, Қарши, 2003, 143 б.

Краткое содержание диссертационной работы
Жуманазарова К.С. на тему: «Адаптация
промышленных предприятий к рыночным
условиям» по специальности 08.00.04 –
«Микроэкономика» на соискание ученой степени
кандидата экономических наук.

Ключевые слова: Корпоративные группы, финансово-промышленные группы, холдинги, интеграция, финансы, менеджмент.

Объект исследования: деятельность корпоративных групп (на примере ХК «Узсельхозмаш-холдинг») созданных в Республике Узбекистан.

Цель исследования: разработка научно-обоснованных рекомендаций по повышению эффективности и координации деятельности корпоративных групп путем создания новых институциональных структур.

Методы исследования: в работе использованы методы функционально-структурного и сравнительного анализа динамических рядов, монографического обследования, обобщение экспертных заключений и другие.

Научная новизна и наиболее существенные результаты исследования:

- на основе системного анализа методологических исследований в области проблем функционирования корпоративных групп уточнено понятие «финансово-промышленная группа»;
- выявлены и определены основные принципы организации и развития корпоративных групп в переходной экономике;
- исходя из зарубежного опыта (опыт Японии) создание и функционирование финансово-промышленных групп аргументировано возможность их использования в условиях Узбекистана;
- предложена методика анализа финансовой устойчивости интегрированных корпоративных структур;
- разработаны рекомендации по формированию и развитию финансово-промышленных групп на основе углубления интеграционных процессов между промышленностью и финансовым сектором;
- предложены подходы к оценке эффективности функционирования корпоративных групп.

Практическая значимость: определяется возможность использования рекомендаций и предложений, направленных на совершенствование управления интегрированными корпоративными структурами, а также в учебном процессе при подготовке бакалавров и магистров по специальности «Менеджмент».

Степень внедрения и экономическая эффективность: результаты диссертационного исследования приняты для внедрения ХК «Узсельхозмаш-холдинг».

Сфера применения: на межотраслевом уровне.

Summary of dissertation work of Jumanazarov K.S.
on the theme of: "Adaptation of the industrial
enterprises to market conditions" on a speciality
08.00.04 - Microeconomics in order to obtain
degree of candidate of economical science.

Keywords: corporate groups, financial and industrial groups, holding, integration, finance, management.

Object of research: are the activities of corporate groups (on the example of HC "Uzselhozmash-holding") created in Republic Uzbekistan.

The purpose of research: development of the scientifically proved recommendations on increase of efficiency and coordination activity of corporate groups by a way creation new институциональных of structures.

Methods of research: the methods of the functional - structural and comparative analysis, dynamic numbers(lines), monographic inspection, groupings and others are used in work.

Scientific novelty and most essential results of research:

- on the basis of the system analysis of methodological researches in the field of problems of functioning of corporate groups the concept "of financial and industrial group" is specified; the basic principles of organization and development of corporate groups in transitive economy are revealed and determined;
- proceeding from foreign experience (experience of Japan), creation and functioning of financial and industrial groups is argued on opportunity of their use in conditions of Uzbekistan;
- the technique of the analysis of financial stability of the integrated corporate structures is offered;
- the recommendations for formation and development of financial and industrial groups are developed on the basis of deepening integrative processes between an industry and financial sector;
- the approaches to rating of efficiency functioning of corporate groups are offered.

The practical importance: is determined by an opportunity of use of the recommendations and offers of the management, directed on perfection of the integrated structures, and also in educational process by preparation of the bachelors and masters on a major "Management".

Degree of introduction and economic efficiency: the results of research of dissertation are accepted for introduction in HC "Uzselhozmash-holding".

Sphere of application: on the level among field.

Боснига рухсат этилди 7.11.2003. Бичими 60x84 1/16.
Шартли босма таботи 1. Нухаси 100 дона. Шартнома № 716.
ТДТУ босмахонасида чоп этилди. Тошкент ш. Талабалар кўчаси, 54.